

A kutatáshoz való jog

A kutatást általában magas színvonalú, szakmai tevékenységnek tartják, melyet megfelelő képzéssel és osztályháttérrel sajátíthatnak el az oktatás, a tudományok, és más rokon területek szakértői. Ritkán ismerik fel benne a demokratikus potenciált, és még kevésbé vélik, hogy a jogok családjába illeszkedne. Ebben a dolgozatban azt fejttem ki, hogy érdemes a kutatást – igaz, eléggé sajátos – jognak tekintenünk. Eszerint az érvelés szerint el kellene ismernünk, hogy a kutatás nem más, mint egy általános képesség speciális megnevezése, azé a képességé, amely alapján szakszerű módon tájékozódhatunk olyan dolgokról, amelyeket ismernünk kellene, de még nem ismerünk. Ebben az értelemben minden emberi lény kutató, mivel mindannyian hozunk olyan döntéseket, amelyekhez szükséges, hogy szisztematikus módon aktuális tudáshorizontunk mögé hatoljunk.

Különösen igaz ez gyorsan változó világunkban, ahol a piac, a média és a migráció megingatta a tudás biztonságos szféráit, és ugyanilyen gyorsasággal tette lehetetlenné, hogy az átlagpolgár a hagyományos, megszokott, helyi forrásokból merített tudásokra támaszkodjék. Továbbá, ahogy a demokrácia intézményei és értékei végigsöpörtek a világon, a tudás (az absztrakt és az empirikus egyaránt) helyi valutává vált. Ma már a tájékozott állampolgár számára életbevágóan fontos képesség, hogy meg tudja különböztetni a tudást a szóbeszédtől, a tényeket a fikciótól, a propagandát a hírektől, az anekdotákat a valós folyamatoktól.

A globalizáció egyszerre teszi értékesebbé és mulandóbbá a tudást, bármilyen típusú legyen is az. Ennek következménye, hogy Robert Reich és a hozzá hasonló gondolkodók felismerték a „tudásmunkások” (*knowledge workers*) jelentőségét, az ipari társadalmakban pedig kidolgozták az élethosszig tartó tanulás és képzés közpolitikáit, mint a nemzetek gazdasági életben maradásának és az egyének gazdasági biztonságának létfontosságú eszközét. Mindezek fényében a hétköznapi emberek zöme három kategóriába sorolható. Az alsó ötven százalékba tartozók e szellemi játékban a pálya szélére szorulnak, mivel éheznek, nincs semmijük, vagy gazdasági szempontból jelentéktelenek. Egy másik kategóriába tartozik a világ lakosságának talán harminc százaléka. Nekik megvannak az eszközeik és a szándékuk is arra, hogy kiszélesítsék látómezejüket és javítsanak életkörülményeiken, de gyakran belekényszerülnek a diplomagyártásba, gyorsan bevezetik őket valamilyen szakmába vagy szakképzési területre, ahol ugyan lehet, hogy találnak munkát, arra viszont kevésbé lesz lehetőségük, hogy munkahelyet váltsanak, arra

pedig még kevésbé, hogy pályafutást módosítsanak. A felső húsz százalékba valószínűleg azok tartoznak, akiknek megvan az a kiváltsága, hogy választhatnak különböző karrierlehetőségek közül, alaposan megvizsgálhatják lehetőségeiket, különféle oktatási preferenciákat állíthatnak fel, és megsaccolhatják a különböző tanulási pályák esélyeit. Ők, mivel megvan rá a módjuk, hogy profitáljanak a tudásról szerzett magas szintű ismereteikből, akár pályát is módosíthatnak. Ez a metatudás a globális elit valódi ismertetőjegye.

Gondolatmenetem elsősorban a szegény országokra jellemző népesség felső felének alsó részén elhelyezkedőkről szól, tehát a teljes népesség harminc százalékáról, akiknek lehetőségük van az általános iskolai képzésen túljutva a középfokú vagy középfok utáni képesítések legalsó fokáig jutni. Ez a csoport, amely ma nagyjából másfél milliárd embert jelent világszerte, a globális tudástársadalom keretein belül helyezkedik el. Az e kategóriába tartozók egzisztenciája számos okból bizonytalan, amelynek része a hiányos oktatás, a nem megfelelő társadalmi tőke, a gyenge összeköttetések, a politikai jelentéktelenség és a bizonytalan gazdasági helyzet. Úgy vélem, hogy a sokféle jog közül, amelyeket ez a csoport képes magának kikövetelni – és követelnie is kell –, az egyik a kutatáshoz való jog. Ezen az olyan eszközökhöz való hozzáférés jogát értem, amelyek révén bármely polgár módszeresen képes növelni azt a tudásállományt, ami számára a leginkább nélkülözhetetlen életben maradáshoz és állampolgári jogainak érvényesítéséhez.

A kutatás jogalapú meghatározása aligha szokványos, és részben lényegi, részben pedig retorikai okokból tettem a dolgozatom kiindulópontjává. A lényegiségét abban látom, hogy napjainkban a teljes állampolgársághoz hozzátartozik, hogy képesek legyünk

állandó jelleggel stratégiai szinten vizsgálódni és stratégiai szintű tudást szerezni. Tudnunk kell az AIDS-ről, tudnunk kell a lázadásokról, a munkapiaci változásokról, ismernünk kell a migránsok útvonalait, tudnunk kell a börtönökről, ismernünk kell a törvényt: mindez mára létfontosságúvá vált az állampolgárság gyakorlásában, a nem teljes jogú állampolgárok esetében pedig az állampolgárság felé vezető úton. A kutatás jogalapú felfogásának retorikai oka pedig nem más, mint hogy távol tartson bennünket a kutatás szokványos, szakmai szemléletétől, illetve, hogy hasznot húzhassunk abból, hogy a kutatásra mint sokkal egyetemesebb, alapvetőbb és tanulható képességre tekintünk. Ez az érv azonban szükségessé teszi, hogy kiemeljük a kutatás eszméjét annak szűklátókörű műveléséből.

A kutatás egyetemességéről

A kutatás eszméjét általában a kontextustól független, kozmopolita, absztrakt tevékenység példázataként tekintik, és rendszerint a szűklátókörűség ellenszerének vélik. Szeretném itt egy másik szemlélet alapjait felvázolni, amely alapján a kutatás több lényeges szempontból is szűklátókörűnek minősül, ugyanakkor utat nyit ahhoz, hogy hozzáférhessünk alapvetően befogadó és egyetemesen elérhető voltához. Mindehhez megfigyelések, kérdések és érvek három csoportja szükséges. Az első az alulról szerveződő globalizációról és a kutatási képzelőerőről szóló tanulmányomhoz kapcsolódó utólagos reflexió avagy kiindulópont.² A második csoportba az emberi jogokról és globális áramlatokról szóló elképzelések tartoznak. A harmadik szintén az alulról szerveződő globalizációhoz kapcsolódik, és abból a mumbai munkámból származik, melyet egy olyan szervezetben végeztem más kollégáimmal együtt, amely az akciókutatásnak szenteli magát. Ez utóbbi tulajdonképpen egyfajta gyakorlati etnográfia.

Hadd kezdjem néhány észrevétellel az „*Alulról szerveződő globalizáció és a kutatási képzelet*” című tanulmányommal kapcsolatban. Még mindig nagyon foglalkoztatnak azok a kérdések, amelyeket ebben a dolgozatban vetettem fel. Azzal a felismeréssel indítottam, hogy maga a kutatás eszméje sosem volt megfelelően reflektált, és ma sem az, pedig jó néhány szomszédos terület – mint a tudományos kutatás története, az egyetemek története, az oktatástörténet és annak olyan ágazatai mint a tanítás története – szerteágazó viták tárgyát képezik. Ezek a témák azonban csak körülveszik a kutatás eszméjét, amelyet magát nem érinti a kritikai gondolkodás. Arra a következtetésre jutottam, hogy a kutatás olyannyira részévé vált a kortárs kritikai gondolkodás természetes szó-készletének, hogy emiatt nem képes távolságot tartani tőle, vagy legalábbis ezt nem megfelelően teszi. A kutatás annyira életbevágó az akadémiai józan ész

számára, hogy nem is meglepő, ha nem szoktunk közvetlenül gondolkozni róla. Továbbra is igencsak foglalkoztat, hogy mi is az a kutatás, illetve, hogy a kutatás mint eszme hogyan fejlődött Nyugaton, milyen jelentései vannak, mire gondolnak az emberek, amikor arról beszélnek, hogy „kutatnak”, vagy amikor másokat kutatni tanítanak. És hogyan próbálnak belépni a kutatás világába azok, akik a kutatás történelmi hazáján, vagyis a Nyugaton kívülről érkeznek? Milyen feltételekkel lehet ebbe a világba belépni? Miért annyira nehéz megtanítani, hogy hogyan kell kutatást „csinálni”, hogy milyen egy jó kutatási terv? Miért tűnnek egyes kutatási tervek gyengének, vagy ha jónak is látszanak, miért fordul elő, hogy később mégse működnek, vagy nem igazán hoznak jelentős eredményeket? Akár az empirikus tudományok – társadalom- vagy természettudományok –, akár a bölcsészettudományok területéről van szó, mindenképpen beszélnünk kell a kutatási tevékenység sajátosságairól. Továbbra is nagyon foglalkoztat, hogy vajon miért furcsa tevékenység a kutatás, különösen az, hogy miben rejlik furcsasága, és remélem, sikerül alátámasztanom azt a megfigyelést, hogy alapvetően amiatt rejtélyes, mert rendszerező módon közelít az ismeretlen felfedezéséhez. Vajon hogyan közelíthetünk meg rendszerező módon olyan dolgokat, amelyeket még nem ismerünk? Az ismeretlen lehet például alapvetően rendszertelen, és így szisztematikus módon hozzáférközni logikailag lehetetlen. Vagy az is lehet, hogy rendszerező eljárásunk nem illik ahhoz a legfontosabb tárgyhöz, amelyet nem ismerünk, de amelyről gondolkodnunk muszáj. Tehát a kutatás eszméjének mélyén továbbra is megmarad a paradoxon, amely megmagyarázhatja, miért ennyire forró a talaj e tevékenység alatt.

Érdekelni kezdett az is, hogyan lehet a kutatást tanítani. Ha az ember elfogadja, hogy a kutatásban vannak rejtélyes, paradox és furcsa elemek is, akkor vajon hogyan is taníthatja valamely pedagógiai tevékenységen belül, amely egyébként szintén felfogható a kutatással szomszédos területként, mint azt a „kutatás és oktatás” összetétel mutatja. A későbbiekben, egy mumbai példán keresztül azt a kérdést kíséreltem meg részletesebben kifejtetni, hogy „mit jelent a kutatás pedagógiájának gyakorolása?” abban a közegben, amelyben sok ember számára idegen a kutatás világa, míg mások (az egyetemi rendszeren belül), akik viszont járatosak benne, a standard kritériumok szerint nem birkóznak meg valami jól a feladattal. A szociológia például, amely korábban kifejezetten fajsúlyos tudományos terület volt Mumbaiban, mára már a szokványos tudományos mércék szerint gyengének számít. Persze a mércéket meg lehet kérdőjelezni, de ha ezeket vesszük alapul, az egyetemi rendszert Mumbaiban nem lehet egészséges rendszernek tekinteni abban az értelemben, ahogyan húsz, ötven vagy akár százötven évvel ezelőtt, a kezdetekkor

lehetett. Ahogy a világ számos más pontjának, jelenleg Mumbainak is a műszaki tudományok jelentik az erősségét, hála az Indiai Technológiai Intézet erőteljes jelenlétének, amelyhez hasonló még van egy pár az országban, ezenkívül az építészet, a dizájn, az üzleti tudományok, és természetesen a programozás mindenféle területei. A klasszikus egyetemi rendszer azonban, amely BA, MA és PhD fokozatot nyújt a bölcsészettudományok hagyományos területein, illetve a társadalom- és a természettudományokban, gyenge lábakon áll. A későbbiekben, a kérdést a pedagógia egészétől megkülönböztetve, még visszatérek majd a pedagógiának a kutatáshoz való viszonyára (arra, hogy hogyan kell embereket kutatóvá képezni).

Hadd térjek rá a tanulmány második részére, ami a globalizációról szól. Mondanom sem kell, ez a tárgy nagyon sebesen változik, korábbi dolgozatomat pedig majdnem öt évvel ezelőtt írtam. Azóta nagyon sok minden történt, nem utolsósorban szeptember 11., s az azt követő afganisztáni és iraki események, súlyos természeti csapások egész sora a világ számos pontján: a cunami, az áradások Mumbaiban, a New Orleans-i hurrikán, a pakisztáni földrengés, hogy csak néhányat említsek. Ami viszont állandónak bizonyul, az nem más, mint hogy a globalizáció a tőke mozgásának és történetének új szakaszaként vagy új pillanataként, szakadatlanul mindenféle szabálytalanságokat teremt a politikai és társadalmi élet szerkezetében. Bizonyos értelemben semmi sem változott 2001. szeptember 11-e óta: a nemzetállam bizonyosan csak egy szereplő a sok közül, bár nyilvánvalóan nem haldoklik, és nem is halott. A nemzetállami követeléseket sokféle szuverenitás – népi vagy nemzetek feletti – övezi. Ezek lehetnek progresszívek, míg mások kriminálisak, néhányuk szeparatista, de vannak univerzalisták is. Az állampolgárság is sokkal komplexebb terület lett, mint valaha, és a legtöbb nemzetállamot részben olyan emberek lakják, akik nem teljes, hanem részleges jogú vagy marginális állampolgárok. Ez természetesen Európa mostani politikai története, de úgy vélem, hogy Ausztráliára vonatkoztatva is megállná a helyét, ahol a multikulturalizmus mély és súlyos válságot él át, s ugyanez a helyzet az Egyesült Államokban is. Az állampolgárság kérdése tehát a migránsok világában egyre súlyosabb válsággá válik, ez a válság pedig, sok másikhöz hasonlóan, hosszú múltra tekint vissza.

Akárhányszor költöznek az emberek, felbolydulást okoznak új otthonaikban, részben azért, mert a bevándorlók gyakran csak regisztrálatlan féllegális vagy nem teljes jogú állampolgárrá válnak. Ugyanakkor azonban, nagyjából 1950 óta, de különösen az elmúlt húsz évben, az emberi jogok diskurzusának ugyanennyire erős áramlata intézményesült. Ennek következtében már nem aktuálisak a bevándorlók korábbi tapasztalatai arról, hogy megérkeztek valahová, bízva a jó szerencséjükben. Mára már a legtöbben

követelnek bizonyos jogokat, különösen a demokratikus államokban, és ráadásul igen kevés olyan politikai berendezkedés van, amely ne állítaná magáról, hogy valamilyen értelemben demokratikus. Vegyük például a Kínai Népköztársaságot. Mondhatjuk, hogy nem ugyanúgy demokratikus, mint az Egyesült Államok vagy India, de a Kínai Népköztársaság mégsem tartja magát antidemokratikusnak. A kérdés az, hogy milyen demokráciáról van szó. A Kínai Népköztársaságban az állam nem tagadja a kisebbségek jelentőségét. Van álláspontja a kisebbségekről, elismeri különbözőségüket, anélkül, hogy ehhez bármilyen politikai jogot rendelne. Ez pedig válságot jelent az emberi jogok uralkodó globális ideológiája számára.

A jogok válsága

Az emberi jogok (a szabadságra, igazságosságra és valamilyen egyenlőségre vonatkozó felfogások) és a sokféle gazdasági jog közötti kapcsolatnak széles körű és egyre gyarapodó irodalma van. Ezzel párhuzamosan létezik egy politikaelméleti vita, amely a méltóság és az elismerés problémáját igyekszik összekötni az egyenlőségről és a redistribúcióról szóló elgondolásokkal. Ezek a viták egy szélesebb történelmi kontextusból nőnek ki, amelyben az emberi jogok szókészlete valamint intézményei egyetemes értékeként és közpolitikai célokként fogalmazódtak meg a huszadik század közepén, az ENSZ megalakulását követően. Az emberi jogi gondolkodás értékeinek és feltételezéseinek elterjedése vitathatatlanul az egyik legjobb példa a társadalmi ideológia globalizálódásának gyorsaságára. Napjainkban, bár jó néhány állam makacsul ellenzi az emberi jogok egyes interpretációit (különösen a saját emberi jogi gyakorlatukat illetően), nagyon kevés állam vagy politikai elit kerüli ki nyíltan vagy veti el az emberi jogok elvét, mint olyat. Ez a tudatosság forradalmát jelenti, melyet számos sajtós kezdeményezés és konfliktus kísért intézményi és személyes szinten egyaránt. Ezek a kezdeményezések gyakran olyan sérelmeket fogalmaznak meg, amelyek korábban jelentéktelenek vagy láthatatlannak voltak, például azokat, amelyek a gyerekeket, a menekülteket, a vendégmunkásokat, illetve az eltérő státuszú állampolgárokat érik.

Az emberi jogok ideológiájának befolyásával világszerte az a probléma, hogy egybeesik egy sor más drámai változással, amelyek olykor valamilyen válsághoz kapcsolódnak a nemzeti gazdaságok, társadalmak és kultúrák életében. Ennek következtében nyomás nehezedik az emberi jogi szabályozásra, a bíróságokra és e jogok szószólóira, hogy szélesebb körben és sokszor bizonytalanabb talajon oldják meg az emberi jogok problémáit, mint korábban bármikor az emberi történelem során. Ellentmondásos a helyzet, hiszen a méltányosság, az állampolgárság

Fotó: Tehnica Schweiz (László Gergely)

és az igazságosság e válságai közül néhányat éppen az emberi jogok eszméjének növekvő elfogadása és érvényesítése okoz. Más válságok eredete ettől független, mégis olyan területeken jelentkeznek, ahol az emberi jogok értékei nemzeti, jogi és politikai formát öltenek. Az emberi jogok nyelvének mindkét esetben túl kell mutatnia az alapvető és absztrakt szabadságjogokon, hogy felölje a nehezebben megfogható és materiális szabadságjogokat is. Hogy megértsük ezt a folyamatot, röviden tanulmányoznunk kell azt a széleskörű felfordulást, melyet a globalizáció folyamata teremtett.

Egyes válságokat a tőke gyors és szabálytalan mozgása teremt, például a jól ismert „ázsiai válságot” néhány évvel ezelőtt: ezeken a válságokon a legkevesbé sem vagyunk túl. A pénzügyi tőke leválása a többi fajta tőkéről, és gyors mozgása olyan formákban, amelyek alig érthetőek – mint a származékos ügyletek és hasonlók – teljes intenzitással folytatódik. Ez a mozgás világszerte mély feszültséget teremtett a nemzetállam megalapozójaként szolgáló gazdasági szuverenitás és a kulturális szuverenitás között. Meggyőződésem, hogy ez a forrása a kiterjedt erőszaknak, az állami erőszaknak és számos másfajta erőszaknak is. A leggazdagabb államokat is beleértve csak kevés nemzetállam mondhatja magát valóban szuverénnek gazdaságilag, jóllehet ez a klasszikus nemzetállam egyik lényeges alapja. Vegyük például az Egyesült Államokat. Köztudomású, hogy az amerikai fogyasztásalapú gazdaság pénzügyileg Kínánál van letétben. Általánosabb gazdasági értelemben az USA szervesen kapcsolódik a kínai pénzhez, a kínai kereskedelemhez, a kínai árukhoz, stb. Ez a világ legnagyobb és legerőteljesebb gazdasága, amely azonban aligha tudja ellenőrzése alatt tartani saját sorsát, és persze a kisebb gazdaságoknak ugyanezzel a kínos helyzettel kell szembesülniük. Ez a feszültség pedig részben bizonyos mértékű nemzetközi, azaz államok közötti konfliktust szül, de ugyanakkor nagyfokú intranacionális, vagyis államon belüli konfliktust is kivált, különösen a kisebbségekkel, vagyis azon csoportok tagjaival szemben, akiket számuk alapján vagy más okból kisebbségnek tekintenek.³ Ezek a konfliktusok gyakran artikulálódnak emberi jogi küzdelmekként.

A globalizáció és a globalizációról való tudás közötti elcsúszás sokkal élesebb, mint bármikor korábban. Indiában például nagyon intenzíven folyik az oktatás privatizációja minden területen. Az agresszív tengerentúli szereplők – leginkább Ausztráliából, de az Egyesült Királyságból, Kanadából, és bizonyos mértékig az Egyesült Államokból is – egyre erőteljesebben szállnak be az indiai oktatási piacba. Most azonban az állam kezd magához térni, és nagyon alaposan odafigyelni a szabályozásra, körültekintő eljárásokat dolgoz ki az úgynevezett külföldi oktatási szolgáltatókra szabva, amelyeket az érintettek nem

hagyhatnak figyelmen kívül, amennyiben törvényes kereteken belül akarnak maradni. Az indiai társadalomban a deregulációról, a privatizációról és a nyitott piacról szóló komoly viták ellenére erőteljes az állami jelenlét. Az állam nemrégiben szembesült azzal, hogy elveszítette az oktatás fölötti ellenőrzés jelentős részét mind az indiai magánüzemeltetőkkel szemben, akiknek nincsenek külföldi partnereik, mind a külföldi oktatásügyi vállalkozókkal szemben. Az oktatás területe sajátos feszültséggócá vált, amely az állami szuverenitás és a piaci játék között keletkezett. A piac ösztönzi az együttműködést, a felvásárlásokat, a fúziókat és ehhez hasonlókat, hogy lépést tudjon tartani a különféle új fokozatok, diplomák, oklevelek és szakképesítések megszerzésére irányuló fokozódó igénnyel. (Ezek az igények nagyrészt abban a harmincsázaléknyi lakosságszegmensben jönnek létre, amelyről korábban beszéltem). Számos új oklevél ígér sikerességet a globalizált világban, és közülük számos kapcsolódik valamilyen tengerentúli intézményhez.

A művészet és a dizájn területét Indiában mára alaposan telítették a nem indiai oktatási vállalkozások. Az indiai dizájnoktatás piacán a legagresszívebb résztvevők közül néhányan aligha rendelkeznek papírokkal és engedéllyel saját országukban. Gyakran teljesen új szereplőkről van szó. A sűrűn lakott országokban a diplomapiac növekedésének vagyunk tanúi, ezen országok lakói globális érvényességű oklevelekre vágynak; mindezt elismert egyetemek és az anyaországuk küzdelme kíséri, amelyben a protekcionizmus és a piaci kizsákmányolás közötti középutat keresik. Indiában és Kínában egyaránt virágzanak különféle oktatási tevékenységek, amelyekben jelentős a tengerentúlról érkező vállalkozások hozzájárulása. Ezeket részben a hivatalos állami és egyetemi rendszer szentesíti (a Harvard, a Yale és a Columbia csak néhány példa a legkevesebb ötven olyan amerikai egyetem közül, amely jelentős együttműködési megállapodást kötött Indiával és Kínával), a sokkal zavarosabb alvégen pedig hiányos képesítésű vállalkozók – helyiek és külföldiek egyaránt – házalnak kétes oklevelekkel a rosszabb helyzetben lévő és kevésbé válogatós alanyoknál. Az oktatási szférának ez az átalakulása felbolygatja az országok közötti diákcseré széles hagyományait (ami például számos országban a „külföldi” hallgatók számában mérhető).

E tanulmányban a globális oktatási vállalkozások e zűrzavaros terepéről szólva csak azt a folyamatot emelném ki, melynek során a globalizáció arra kényszeríti az államokat és a professzionális oktatókat, hogy megnyissák a piacot, újfajta okleveleket kínáljanak, és újfajta piaci szabályozásba kezdjenek, hiszen a globálisan hasznos tudás termelésének képessége aligha oszlik el egyenletesen.

Ebben a szétszakadtságban lehet lényeges a *kutatáshoz való jog*. Az új képzések és intézmények ritkán

foglalkoznak kutatással. Vagyis inkább arról van szó, hogy két főbb distinkcióra alapoznak: az oktatás és a képzés közötti, illetve a képzés és a kutatás közötti különbségre. Ez kétféle következménnyel járhat. Az első az, hogy megnő a távolság a szakképzések és az egyén azon képessége között, hogy önállóan tájékozódjon saját életéről és világáról. A második pedig, hogy a kutatás egyre inkább egyfajta elitista, szűk, tőkeintenzív (általában természettudományos és technológiai természetű) vizsgálódás keretei közé szorul, míg a lakosság túlnyomó részét a futószalagon gyártott oklevelek irányába terelik – már ha a társadalmuk azon szerencsés felső felébe tartoznak, akik túljuthatnak a középfokú oktatáson.

A kutatáshoz való jog demokratizálása: egy indiai példa

És mi a helyzet az olyan kutatással, amely nem korlátozódik az egyetemi vagy a szakmai elitek tevékenységére, hanem a hétköznapi emberek életének részévé válhat? A következőkben kicsit személyesebb hangnemre váltok, beszámolóm azonban nem pusztán anekdotikus jelentőségű.

Nagyjából tíz évvel ezelőtt, még mielőtt elkezdtem volna gondolkodni az alulról szerveződő globalizációról, elhatároztam, hogy Mumbaiban kezdek kutatni, abban a városban, ahol felnőttem, és amelyről korábban nagyon kevés kutatást végeztem. Kezdetben az etnikai erőszak foglalkoztatott (a muzulmánokkal szembeni erőszak az 1990-es évek elején), de érdeklődésem hamar kiterjedt olyan témákra is, mint a lakhatás, a bűnözés, a filmek, és más olyan témák, amelyeket nem lehetett egykönnyen elszigetelni a kollektív erőszak fogalmától. Észrevettem azt is, hogy az állami egyetemi rendszer a csőd szélén áll. A patinás mumbai egyetemek és főiskolák legjobb esetben is oklevélgyártásba mentek át, a hajdan jó színvonalú karok lezültek, kiürült a kassza, s az alkalmazottak gyakran nem kapták meg időben a fizetésüket. Ez elég különösnek tűnt egy olyan egyetem esetében, amelynek korábban nagy presztízse volt Indiában, abban az országban, amelyben az egyetemek nagy tekintélynek örvendtek már hosszú idő óta. Úgyhogy, különösen saját kutatásom nyomán (amely a lakhatási problémák okán foglalkozott az alulról szerveződő aktivizmus lehetőségeivel⁴) azon kezdtem el gondolkodni, hogy miként tehetnék valamit Mumbaiban annak érdekében, hogy összehozzam a fiatalokat a globalizáció témájával. Olyan diszciplínákon átívelő vitára gondoltam, amelyben nem csupán a városi felső középosztály vesz részt. Bármilyen hivatalos vagy magánjellegű támogatás nélkül, kizárólag saját kutatási pénzem kis részéből a feleségemmel és munkatársammal, Carol A. Breckenridge-dzsel és néhány más indiai ismerőssémmel létrehoztunk

egy kis szervezetet, a PUKAR-t, ami hindi nyelven azt jelenti, hogy *hív*, s egyben a „Partners for Urban Knowledge Action and Research”-ból (Partnerség a Városi Tudásért Akció és Kutatás) alkotott mozaikszó. A PUKAR nagyon fiatal szervezet, nagyjából négy éves, és közhasznú szervezatként van bejegyezve, amit az Egyesült Államokban nonprofit szervezetnek hívnak. Célja, hogy összehozza az úgynevezett fiatal – kora harmincas – kutatókat, de ugyanakkor olyan embereket is, akik papírjuk szerint nem kutatók (építészek, újságírók), akik tudást termelnek, de nem vesznek részt a diplomagyártósdiban, továbbá néhány tanárt, szociológust és másokat. A PUKAR magába foglalja a tanácsadók idősebb generációját is: olyanokat, akik mindössze a mentorálásban vesznek részt, s akik az újságírás, üzlet, film, stb. területéről, azaz nem pusztán egyetemi körökből érkeztek. Az volt az elgondolás, hogy a tudást és a cselekvést, különösen a kreatív, a művészi, a politikai cselekvést egyfajta közös keretbe helyezzük, és közben mindenféle ambiciózus célokat tartunk szem előtt, elsősorban Mumbaiban. Az egyik cél az volt, hogy hangsúlyozzuk: a művészetek, a humán tudományágak, a film és a média területén megvalósuló kutatások és akciók elválaszthatatlanok a gazdaság, az infrastruktúra és a tervezés területén végzett kutatástól. Célunk volt az is, hogy bár szervezetünk helyi érdekű, ismerjük fel, hogy Mumbai, mint számos más város, a globális folyamatokba van beágyazva. Ezért kialakítottunk egy fiatalokból álló csapatot, amelyet nem pusztán tudósok alkotnak, hanem olyan emberek is, akikben közös, hogy mindannyian a város jövőjével foglalkoznak, illetve szeretnék a városnak valahogyan helyet találni a világban. Ez a törekvés mára az egyik legfontosabb PUKAR-kezdeményezés, a *Youth Fellowship Project* leghangsúlyosabb elve lett. Ez a program alapítójáról, Sir Ratan Tatáról, India egyik legkiemelkedőbb filantróp mecénásáról kapta nevét. A *Sir Ratan Tata Trust*-projekt jelenleg kéttucatnyi szenior ösztöndíjast alkalmaz, akik mindannyian 10-15 junior ösztöndíjast képeznek az alább tárgyalt dokumentációs technikák használatára.

A PUKAR (amelyről bővebb információ a www.pukar.org.in oldalon található) még mindig gyenge lábakon áll, mivel nem kötődik semmilyen nagyobb szervezethez, államhoz, egyetemi rendszerhez, vagy akár nagyobb NGO-hoz, kisebb civil szervezethez. Kisebb jótékonyági adományokból és néhány nagyobb támogatásból finanszírozzuk. A PUKAR kiemelt törekvése, hogy megtalálja azt a teret, ahol közös párbeszédbe kezdhetnek városukról, saját magukról és a jövőről az angolul beszélő fiatalabb egyetemistakorúak azokkal a társaikkal, akik magukat maráthi, hindi, gudzsaráti nyelveken tudják jobban kifejezni.

Megtisztelő szerepem a PUKAR-ban az, hogy a kuratórium elnöke lehetek. Mumbaiban van egy

igazgatónk, néhány alkalmazottunk, és egy olyan csapat, amely társult kutatókból áll (ők finanszírozzák kutatásokat végeznek, együttműködésben más intézményekkel Indiában és külföldön is), valamint egy tanácsadó csoport, amely abban segít, hogy tágabb környezetünk alakulását is figyelemmel kísérjük. A kuratórium segít kidolgozni az irányelveket, közben tartja a költségvetést, és biztosítja, hogy minden tevékenységünk teljes mértékben a törvényes kereteken belül mozogjon.

A dokumentálás mint beavatkozás

A PUKAR szervezetének jelszava és kézjegye az az elv, hogy a „dokumentálás révén beavatkozunk/közvetítünk” (*documentation as intervention*). A PUKAR ezt a gondolatot egyik fiatal munkatársától, Rahul Srivastavától kölcsönözte, aki Mumbaiban a *Wilson College*-ban tanított, mielőtt a PUKAR-hoz érkezett volna. Rahul kiváló és egyedi technikát fejlesztett ki olyan hallgatók számára, akik nem beszélnek angolul, vagy későn kezdték el tanulni a nyelvet, és nem tartoznak a felső középosztályhoz: városszociológiát tanított nekik, mégpedig úgy, hogy saját tudásukra és életükre alapozott. E technika során a hallgatóit arra kérte, írjanak fogalmazást házukról, utcájukról, családjukról. Utána arra biztatta őket, hogy fényképezzenek le olyan dolgokat, amelyeket ismernek, egyes esetekben arra is, hogy filmezzenek, illetve gondolkodjanak el azon, hogy a közzététel és megvitátás milyen nyilvános fórumai lehetségesek még. A kiindulópont mindig az volt, hogy az emberek készítsenek valamilyen dokumentációt saját világukról a városon belül, hiszen olyan emberekről volt szó, akik bizonytalanok voltak saját városi hovatartozásukban, miközben nyilvánvalóan nélkülözhetetlen szerepet töltenek be a városi térben. Ennek ellenére úgy érezték, hogy kiszorultak a városból, hogy kirekesztették őket mások: a befolyásosabb, urbánusabb, angolul sokkal jobban beszélő polgárok. Ez a technika, amelyet később átvettek más csoportok és szervezetek is, akik egyetemistakorú fiatalokkal foglalkoztak, a *Neighbourhood Project* (Szomszédság Projekt) nevet kapta Rahul Srivastava idején, aki három évig volt a PUKAR igazgatója (2002 és 2005 között).

Az utóbbi néhány évben a PUKAR közössége, azaz a tagok, a vezetők, partnerek és támogatók kezdték jobban megérteni az összefüggést a „dokumentálás mint beavatkozás/közvetítés” és az alulról szerveződő globalizáció között, és ennek nyomán egyre tisztábban látják, hogy elérhetővé kell tenni a kutatást a mindennapi emberek, különösen az egyetemistakorú fiatalok számára. Ebben a folyamatban jelentős erőfeszítéseket téve igyekeztünk képzést nyújtani tanárok és hallgatók egy nagyobb csoportjának a „dokumentálás révén beavatkozunk” elvén keresztül.

Ugyanakkor azt is kezdtük pontosabban érteni, hogy hogyan kell gyakran szerény képzettségű fiatalokat megtanítani arra, hogy a dokumentálást miképp hasznosítsák információszerzésre, hogyan használják a hivatalos archívumokat, hogyan végezzenek bizonyos fajta módszeres elemzéseket, és hogyan terjesszék eredményeiket szóban, írásban, és egyéb média felhasználásával különféle városi közönségek körében. Ahogy bővítettük és csiszoltuk a projektjeinket, egyre magabiztosabbá váltunk a tekintetben, hogy megközelítésünkben lehetőség rejlik arra, hogy növeljük a fiatalok motivációját saját városuk és saját életük kutatási témaként való felfogására, vagyis hogy olyan kontextusként közelítsék meg környezetüket, amely érzékeny a változásra. Ezek a dokumentálási kísérletek kettős haszonnal jártak számos fiatal számára: egyrészt olyan készségeket sajátíthattak el alaposan, amelyekre életbevágóan szükségük van mindennapjaik során; másrészt arra a felismerésre juthattak, hogy a dokumentálás, a tudakozódás, az elemzés és az eredmények kommunikálása mind olyan képességek, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy a városukat és világukat formáló ügyekben aktív állampolgárként nyilvánulhassanak meg.

Mindeközben mint komplex városi környezetben működő, tudásalapú szervezet, fokozatosan fedeztük fel, hogy elköteleződésünk a kutatás eszméjének kiszélesítése mellett valójában mennyire különleges, valamint, hogy ezáltal hozzájárulhatunk olyan szervezetek munkájához, amelyek a még sürgetőbb materiális problémákra összpontosítanak, a lakhatás-, a halandóság-, a köztisztaság- és a közbiztonság kérdéseire. A hasonló témákkal foglalkozó civil csoportoknak gyakran lenne szükségük a kutatás és dokumentálás készségére, mivel túl sokszor kényszerülnek magas árat fizetni érte, vagy pedig kénytelenek külső tanulmányokat és értékeléseket elfogadni, amelyekkel nem tudnak vitatkozni, illetve amelyek helyett nem képesek másikat kínálni.

Miért éppen a kutatáshoz való jog?

Írásom legfontosabb állítását úgy lehet a legegyszerűbben igazolni, ha újra összekötjük azokat a lépéseket, amelyek a tudást, a globalizációt, az állampolgárságot és a kutatást összefonják. Növekszik a szakadék a tudás globalizációja és a globalizációról való tudás között. Ez a szakadék tükröződik világszerte a szakképzések megszerzéséért való kapkodásban, a munkahelyi képzésekért való küzdelemben, az oktatási fúziók, vállalkozások és nemzetközi együttműködések növekedésében, ezzel párhuzamosan pedig azt láthatjuk, hogy az oktatás, a kutatás és felsőoktatás hagyományos egyetemi színterei hanyatlanak.

Ez a szakadék a társadalom- és a bölcsészettudományok területén a leglátványosabb, és sokkal

73

Fotó: Tehnica Schweiz (László Gergely)

kevésbé szembeütő a szakképzésben és a műszaki területeken, ahol az oktatás és a képzés gyakorlatilag szétválaszthatatlan, a kutatás pedig mint magas presztízsű, laboratóriumi tevékenység, teljesen különválik. Ugyanakkor még bármilyen szerényebb munkahelyen, üzleti tevékenységben vagy pályafutás során is szembesülnek a fiatalok olyan problémákkal, amelyek túlmutatnak saját helyi tapasztalataikon, és amelyeket globális erők és tényezők formálnak. Ilyenek a telefonos ügyfélszolgálatok, a specializált gyártási technikák, a pénzkölcsönzés és -befektetés új módszerei, valamint az információszervezés és véleménykifejtés új technológiái: mindezek megnehezítik azok dolgát, akik kizárólag helyi szintű ismereteik révén próbálnak meg saját körülményeiken javítani. Egyszóval, amíg a világ megismerése egyre fontosabbá válik mindenki számára (az idegenvezetőktől a gyógyszerkutatókig), az ilyen ismeretek megszerzésére egyre kevesebb lehetőség nyílik.

Éppen ezért fontos a kutatás eszméjének egyetemessé és hozzáférhetővé tétele a minél tágabb érdeklődési körű és célokkal rendelkező fiatalság széles tömegei számára. A kutatás ebben az értelemben nem pusztán eredeti gondolatok és új ismeretek termelését jelenti (ahogy azt általában a tudósközösség és más tudásalapú intézmények meghatározzák), hanem ennél egyszerűbb, ugyanakkor mélyebb jelentéssel is bír. A kutatás az a készség, hogy módszeresen szélesítsük tudásunk határait valamilyen feladat, cél vagy törekvés értelmében. Legyen szó egy mumbai újságíróról, aki egy közeli várost sújtó földrengésről tudakozódik, egy szállodaigazgatóról, aki megpróbálja jobban kiaknázni az internetet, hogy felpörgesse a foglalásokat, vagy egy betegről, aki azt szeretné kideríteni, hogy felírt gyógyszere vajon a legolcsóbb vagy a legjobb-e. Vagy lehet az egy egyetemista, aki meg szeretné tudni, hogy bizonyos egyetem vagy főiskola a lehető legmegfelelőbb-e neki, egy család, amely megpróbálja kideríteni, hogy egy adott bank a számukra szükséges, lehető legjobb hitelt nyújtja-e, lehet építész is vagy tervező, aki azt igyekszik megtudni, hol szerezheti be a legjobb anyagokat a tervéhez. Mindezekben a példákban olyan állampolgárok szerepelnek, akiknek fontos, hogy megtudják, hol találják a legjobb információt, mennyi információra van szükségük a jó döntés meghozatalához, hol található ilyen információ, és ki segíthet nekik abban, hogy kiszűrjék belőle a számukra leglényegesebb elemeket. Ezt jelenti a kutatás, ami mai világunkban a mindennapi élet része.

A PUKAR a kutatás tágabban értett koncepcióját akarja meghonosítani, azáltal, hogy elkötelezett a mumbai egyetemistakorú fiatalok, illetve a „dokumentálás mint beavatkozás” tana iránt. Az egyik

lehetséges útját kínálja annak, hogy a fiatalok, akik belépnek az új technológiák és az ingatag munkaerőpiac hirtelen változó világába, kifejleszthessék a tájékozódás, az elemzés és a kommunikáció készségeit. Ebben az értelemben, ha valaki képes kutatni, azzal megszerzi a demokratikus állampolgárság egyik alapvető készségét.

A kutatás képessége – ebben a széles értelemben – ugyanakkor kapcsolódik az ún. „törekvésre való képességhez” is,⁵ ami nem más, mint a tervezés, a remény, a vágy, illetve a társadalmilag értékes célok elérésének társadalmi és kulturális készsége. E készség egyenlőtlen eloszlása egyszerre a szegénység tünete és mércéje, ugyanakkor a rossz elosztás egyik olyan formáját jelenti, amelyet megváltoztathat a köz- és az aktuálpolitika. A jelen kontextusban csak emlékeztetni tudok arra, hogy a törekvésre való képesség és a kutatáshoz való jog szükségszerűen és szorosan összefüggenek. Törekvés nélkül ugyanis semmi sem hajt előre, hogy többet tudjunk meg. Ugyanakkor, ha nincsenek rendszerezett eszközeink a szükséges új tudás megszerzéséhez, a törekvés képzelődéssé vagy reménytelenséggé korcsosul. Ezért a kutatáshoz való jog mint emberi jog jelentőségének hangsúlyozása nem pusztán metafora, hanem érv amellett, hogy hogyan is éleszthetünk újjá egy régi gondolatot, nevezetesen azt, hogy a demokratikus társadalomban való részvétel megköveteli a tájékozottságot. Másképp pedig nem is lehetünk tájékozottak, csak ha legalább valamennyire képesek vagyunk kutatni, akármennyire szerény is a kérdésünk vagy akármennyire hétköznapi is az inspirációnk. Ez kétszeresen is igaz egy olyan világban, ahol a hirtelen változások, új technológiák és a gyors információáramlás a hét minden napján változtat a hétköznapi emberek játékterén.

Kerényi Szabina fordítása

¹ A tanulmány első megjelenése: Appadurai, Arjun: „The right to research”, *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 4., No. 2., Jul. 2006., 167–177.

² Appadurai, Arjun: „Grassroots globalization and the research imagination”, *Public Culture*, 2000, 12(1), 1–19.

³ Appadurai, Arjun: *Fear of small numbers: an essay on the geography of anger*. Duke University Press, Durham, NC, 2006.

⁴ Appadurai, Arjun: „Deep democracy: urban governmentality and the horizon of politics”, *Public Culture*, 2002, 14(1), 21–47.

⁵ Appadurai, Arjun: „The capacity to aspire”, in: Rao, V. és Walton, M. (szerk.): *Cultural and public action*. Stanford University Press, Stanford.

Fotó: Tehnica Schweiz (László Gergely)